

Мороз Олексій Юрійович

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри європейської інтеграції та права Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
ORCID: 0000-0001-7946-426X
e-mail: olexmoroz@ukr.net

Коткевич Василь Іванович

аспірант Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
ORCID: 0000-0001-9489-3660
e-mail: vaskot@i.ua

РОЛЬ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ У СУЧАСНИХ ПРОЦЕСАХ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Показано, що у процесі взаємодії між владою та суспільством його вихідним моментом є легітимація влади в очах громадян. Зазначено, що демократичні процедури у плюралістичному суспільстві стають базисом легітимності влади. Зауважено, що центральним елементом демократичної легітимації влади та однією з найважливіших складових комунікації влади і суспільства є вибори. Вказано, що у ході електорального процесу численні групові та індивідуальні ідентичності, що існують у суспільстві, у певний спосіб артикулюють себе в публічному просторі, у відкритому та визначеному певними правилами суперництва з іншими. Зазначено, що така артикуляція стає однією з передумов для формування загальнонаціональної ідентичності громадян держави. Доведено, що спільна національна ідея/ідеологія та демократичні засади політичного співжиття є взаємопов'язаними чинниками, оскільки саме формування спільної ідентичності через діалог, через інтеграцію цінностей прав людини, політичних та громадянських свобод до цілої багатовимірної конструкції національної ідентичності може бути фактором консолідації суспільства.

Ключові слова: національна ідентичність; представницька демократія; вибори; легітимація влади; владно-суспільна комунікація.

Постановка проблеми. Національна ідентичність є багатовимірним феноменом, у якому поєднуються та певним способом взаємодіють між собою політичні та культурні (етнічні) чинники. Питання про їх співвідношення, взаємовплив та питому вагу у формуванні національних спільнот є предметом давньої дискусії, у якій підтримка того чи іншого підходу нерідко корелюється зі світоглядними та політичними преференціями автора. В Україні у широкому публічному просторі, як видається, домінує етнічна парадигма нації, відповідно до якої феномен нації максимально ототожнюється із політично організованим у своїй державі етносом. В академічних колах присутнє набагато складніше бачення сутності нації, зокрема й сучасної української. Проте у контексті

проблеми подальшого розвитку української національної ідентичності та національної консолідації українців чимало авторів акцентують насамперед на ролі культурного чинника, потребі у мовно-культурній гомогенізації країни. Натомість значення суто політичних факторів національної консолідації помітно недооцінюється. Зокрема, опиняється на маргінесі й питання про роль інститутів представницької демократії та демократичної політичної культури у процесі зміцнення актуальної української національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні широкий спектр відмінних аспектів формування її сучасної національної ідентичності був предметом висвітлення у монографіях М. Степико [1], М. Розумного [2], статтях Н. Підбережник [3], Д. Кравченка [4], О. Шапаренка [5], інших дослідників. У контексті аналізу проблеми національної консолідації України своє бачення сутності феномена нації та національної ідентичності представила А. Колодій [6]. У колективній монографії науковців Інституту держави і права ім. В. Корецького подано аналіз специфіки ідентичності населення окремих регіонів України, пропозиції щодо дієвих механізмів її інтеграції у загальноукраїнську [7]. Відмінні наративи національної ідентичності, що існують в Україні, були предметом дослідження американської політологині К. Коростеліної [8]. Британський/український дослідник Т. Кузьо звертався до проблеми взаємовпливу різних варіантів ідентичності та процесів демократизації в Україні у пострадянський час [9]. У своїх роздумах названі автори пропонували, зокрема, відмінне бачення питомої ваги політичних, етнічних та культурних компонентів національної ідентичності, динаміки їх взаємодії у процесі національного становлення сучасної України. У цьому контексті доцільно відзначити публікації Ю. Рубана, який вказував, зокрема в українському контексті, на тісну взаємозалежність між демократичними інститутами та національною ідентичністю [10, 11].

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Завданням статті є визначення місця та ролі інститутів представницької демократії у процесах формування української національної ідентичності, зокрема з урахуванням актуальних політичних змін, визначення пов'язаних із ними викликів та можливостей.

Виклад основного матеріалу. На тлі існування відмінних концептуальних підходів до самого змісту поняття національної ідентичності, на сьогодні в Україні сформувалися різні підходи до розуміння власне української національної ідентичності, різні тлумачення її актуального “образу”, а відтак і бачення перспектив її розвитку й в українському політикумі.

Дослідження 2011 р. (ґрунтувалося на розлогіх напівструктурованих інтерв'ю з українськими науковцями, політиками та журналістами) дало змогу встановити існування на той момент в Україні шести відмінних наративів національної ідентичності: наративу подвійної ідентичності; прорадянського наративу; наративу боротьби за українську ідентичність; наративу визнання

української ідентичності; мультикультурно-громадянського нарративу та специфічного кримського-татарського нарративу [12]. Їх зміст визначали відмінності у ставленні до мовного питання, місця та ролі у національній ідентичності різних етнічних спільнот, оцінці радянського минулого України, її історії загалом, різне бачення чинників, які розділяють та об'єднують суспільство, відмінності в оцінці загроз, а також у баченні змісту підручників із історії, які є важливим інструментом формування масової версії спільної історичної пам'яті нації.

Стрижень нарративу подвійної національної ідентичності України (його підтримали 28% респондентів) становив погляд, що Україна є країною з подвійною ідентичністю двох рівних етнічних груп – української та російської. Його прибічники наголошували на ролі російської (російськомовної) спільноти у визначенні національної ідентичності України, висловлювали думку, що російська мова в Україні постала перед загрозою, і що це є проблемою [13].

Сутність прорадянського нарративу (підтримали тільки 7% респондентів) полягала у заклику до залучення радянської спадщини до ядра сучасної української національної ідентичності як позитивної цінності, здатної об'єднувати суспільство. Його прибічники причиною конфліктів в Україні вважали, насамперед, діяльність українських націоналістів; визнаючи державний статус української мови, вони наполягали на ліберальній політиці щодо російської мови [14].

Наратив боротьби за українську національну ідентичність (23% респондентів) полягав у баченні сутності української національної ідентичності як тотожної українській етнічній, яка, проте, вимагає звільнення, очищення від тих неукраїнських елементів, які нав'язали Україні попередні колоніальні режими, зокрема і радянський. Українська мова, культура і візія минулого потребують захисту від проросійських та прорадянських сил та елементів, енергійної підтримки з боку держави [15].

Близьким до цього нарративу виявився наратив визнання української ідентичності, також підтриманий 23% респондентів. У його межах бачення змісту сучасної української ідентичності є аналогічним, проте відсутні виразні наголоси на необхідності боротьби за “справді українську Україну”, яка вже сприймається як, насамперед, держава українського етносу, що має у своїй ментальності та культурі глибоку демократичну традицію. Українську мову та демократичну традицію потрібно захищати від небезпечного впливу Росії [16].

Ще частина опитаних (16%) підтримала концепцію української ідентичності, яку можна визначити як громадянську мультикультурну. Вона “...описує Україну як мультикультурне суспільство із різними етнічними групами, яким слід розбудовувати громадянську, а не етнічну національну ідентичність. Таке суспільство є результатом зусиль усіх українських громадян, об'єднаних ідеєю незалежності” [17]. Перешкоджають реалізації такого сценарію формування національної ідентичності українські та російські націоналісти, а

також прорадянсько налаштоване населення України. Українська мова як державна є фактором, що об'єднує громадян країни, проте вибір використання російської мови в усіх (поза держуправлінням) сферах функціонування мов має бути вільним, а український історичний наратив, втілений у текстах підручників з історії, має відображати множинні голоси вітчизняного минулого [18].

Дослідження також виявило ще один наратив української національної ідентичності – кримсько-татарський, який підтримало п'ять респондентів. За своєю суттю він проукраїнський, продемократичний та проєвропейський, водночас містить наголос на необхідності виправлення минулих брутальних насильств та несправедливості щодо кримських татар через надання їм широкої автономії у складі Української держави. У межах цього наративу прорадянські та проросійські сили сприймаються як загроза й українцям, й кримським татарам, їхній мові, культурі та національній ідентичності [19].

Усім названим наративам було властиво, за висновком авторки дослідження, поєднання внутрішньої цілісності, чіткої артикульованості із рішучим протиставленням іншим думкам, що призводить до сприйняття політичної боротьби та суспільних процесів загалом як “гри ва-банк” (a zero-sum game), у якій один із наративів має домінувати [20].

Хоча згадане дослідження проводилося у 2011 р., на нашу думку, визначений ним основний спектр підходів до розуміння національної ідентичності України значною мірою зберіг і на сьогодні свою актуальність. Систематизуючи окреслені тут наративи національної ідентичності, за ступенем лояльності до самої української державності як такої та, водночас, за ступенем адаптації ними українських етнічно-культурних цінностей їх можна розділи на дві відмінні групи. Одну з них утворюють наратив подвійної ідентичності (потенційно більш чи менш орієнтований на збереження міцного культурного та політичного зв'язку із Росією, без огляду на суть тамтешнього політичного режиму, і фактично “байдужий” до демократичних цінностей) і порівняно близький до нього прорадянський наратив. Принципову альтернативу їм становлять наративи боротьби за українську ідентичність, визнання української ідентичності, “союзний” із ними кримсько-татарський наратив, а також мультикультурно-громадянська концепція української ідентичності.

Цю другу групу наративів можна визначити як у своїй основі продержавницькі. Вже у її межах існує поділ, який розділяє два альтернативні варіанти визначення та зміцнення національної ідентичності України. Один із них у найбільш послідовному вираженні представлений наративом боротьби за українську ідентичність (“за справді українську Україну”) – йти шляхом енергійної українізації, просуваючи таким чином концепцію української національної ідентичності як практично тотожну українській етнічній. Інший – розвиватися як політична нація, практично двомовна, громадян якої згуртовує, насамперед, належність до однієї держави та спільна участь у вирішенні проблем, позбавлених мовно-етнічного виміру (здійснення економічних реформ, боротьби з корупцією, вдосконалення системи охорони здоров'я тощо).

Важливо тут відзначити, що в Україні кореляція між політичними орієнтирами та культурними особливостями протягом практично усього періоду незалежності формувала майже “двохромні”, полярні контрасти лише для Галичини та, дещо меншою мірою, для Волині, з одного боку, і Донбасу та Криму – з іншого. У ставленні до української мови, оцінках минулого, сприйнятті радянського спадку, цінностей демократії та ринкової економіки різні українські регіони демонстрували широкий та строкатий діапазон оцінок. При цьому, загалом, проявлялися: по-перше, стабільна підтримка більшістю громадян незалежного шляху розвитку країни; по-друге, факт формування української державницької орієнтації серед значної частини російськомовного населення України та власне російської етнічної меншини.

За результатами опитування, проведеного Соціологічною групою “Рейтинг” у липні 2014 р. (не проводилося лише на тимчасово окупованих територіях), як “патріотів України” визначили себе 86% респондентів. Водночас у ході аналогічного опитування у 2010 р. (яке охопило усю територію України) ідентифікували себе як “патріоти” 76% респондентів [21]. У переліку ідентичностей самовизначення “громадянин України” поставили на перше місце 64% респондентів (у ході опитування 2010 р. – 57%); і цей ідентифікатор виявився домінуючим в усіх регіонах України, крім Донбасу, де першим стало самовизначення “ мешканець регіону, міста, села” [22]. Доцільно зауважити, що, загалом, молодші та освіченіші респонденти частіше ототожнювали себе з українською політичною ідентичністю.

У ході дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова у листопаді 2016 р. (на усій території України, окрім тимчасово окупованих районів), ідентифікували себе як “громадян України” 58% респондентів, і така ідентифікація посіла перше місце у всіх регіонах країни, зокрема відносно перше й на Донбасі (де визначали себе таким чином 45% опитаних) [23]. (У ході опитування, проведеного цією ж службою 2011 р., українську мову визначили як рідну 61% респондентів, а російську – 36%; тут потрібно зауважити, що це опитування охопило територію України повністю, зокрема пізніше анексований Крим). Українську мову назвали рідною 69% громадян, російську – 27%, 2% – іншу мову. Водночас 55% респондентів відзначили, що розмовляють вдома здебільшого українською, а 41% – здебільшого російською мовою [24]. На тлі чималого діапазону бачення громадянами можливих варіантів використання державної та інших мов у різних сферах спілкування, дві третини (69%) опитаних погодилися із тезою, що “в країні, де титульна нація становить переважну більшість населення, громадяни всіх національностей мають знати її мову” [25]. Водночас відносна більшість (45%) респондентів виступила проти застосування державною заходів із обмеження використання в Україні інших мов, окрім державної.

Дослідження також засвідчило, що більшість громадян (59%) вважають, що Україна має свою історію, початки якої сягають часу появи на її сучасній

території перших поселень людей; натомість думку, що історія України є невід’ємною частиною історії східних слов’ян (як історія Росії та Білорусі), підтримало 32% опитаних [26].

Згадані тут, а також й інші соціологічні дослідження, фіксуючи значне розмаїття культурних та політичних преференцій громадян, водночас, на нашу думку, вказують на те, що можна було б назвати “ідентифікаційним каркасом” українського суспільства – нації, а саме на формування досить помітної більшості за низкою параметрів самоідентифікації, які загалом можна визначити як “проукраїнську орієнтацію”. Окрім того, вони засвідчують відносну перевагу, у масштабах цілої країни, радше ліберального, плюралістичного ставлення громадян до засад мовно-культурної політики.

Водночас протиріччя між регіональними ідентичностями/політичними орієнтирами залишаються надто значними для того, щоб перестати бути важливою темою політичної боротьби та суттєвою перешкодою для консолідації суспільства задля протистояння зовнішній загрозі, непростим глобальним викликам, подолання неприпустимого соціально-економічного відставання від більшості західних сусідів.

Розглядаючи націю та національну ідентичність як комплексний феномен, у якому сполучаються політичні (насамперед держава та свідома участь громадян у її діяльності) та культурні чинники, звернемо окремо, в українському контексті, увагу на специфіку саме політичної складової національної ідентичності.

Державно-політична ідентичність громадян держави, що є компонентом їхньої національної ідентичності, формується та стверджується у динамічному процесі як взаємодії між самими громадянами, так і нерозривно пов’язаною із ним комунікацією між громадянами та державою. Як зазначав Ю. Рубан, “в усіх демократіях пошук сучасної національної ідентичності відбувається в ході багатомірної владно-суспільної комунікації. Вона має особливості в кожній державі, але є одночасно і нерозривно як творенням демократії, так і конструюванням національної ідентичності” [27]. Сам політичний процес, на думку дослідника, “є постійним конструюванням такої ідентичності. Культурні зв’язки у всьому їх різноманітті є передумовою цього процесу, часто виступають його маркерами, символічними ознаками, але національна ідентичність є політичним, а не культурним феноменом” [28].

Тут необхідно наголосити, насамперед, на такому: вже майже три десятиліття незалежного державного існування України її політичний розвиток відбувався у межах демократичних політичних інститутів, здійснювався через складні механізми представницької демократії, які в Україні, на відміну від багатьох її “пострадянських” сусідів, практично одразу стали реальністю і константою політичних процесів. Хоча в історії України відомі зусилля досягти національних цілей несумісним із демократичними цінностями шляхом (зокрема ідеологія та практика Організації українських націоналістів міжвоєнного часу),

після 1991 р. такий підхід залишався, загалом, на маргінесі вітчизняного політичного простору. Тому, у процесі державного/національного розвитку України, формування її актуальної національної ідентичності, базові інституційні складові демократичних політичних процедур виявилися обов'язковим та постійним чинником.

Аналіз динаміки співвідношення етнічно-культурної та політичної складових формування української національної ідентичності спонукає зробити висновок, що вони в Україні виявилися певною мірою різновекторними саме тому, що політичні процеси в Україні були і є демократичними. Та частина суспільства і політичної еліти, яка розуміла українську національну ідентичність як практично тотожну українській етнічній, обстоювала наполегливу українізацію усього соціокультурного простору (просуваючи, водночас, проєвропейську орієнтацію у зовнішній політиці), ніколи до 2014 р. не мала повного контролю над центральними органами державної влади, не могла диктувати мовно-культурну політику, стратегію формування історичної пам'яті тощо. Широкий спектр відмінних поглядів на українську ідентичність мав можливість бути вільно представленим у ході виборчих кампаній і у підсумку в органах державної влади, впливаючи у різні моменти на них певним способом.

Наголосимо, що почуття національної спільності (чи то патріотизм як почуття не лише лояльності, але дієвої небайдужості до справ та успіхів своєї держави) за своєю сутністю апріорно не суперечить ліберально-демократичним засадам функціонування суспільно-політичного простору країни. Натомість, міцна національна (державно-політична) ідентичність є важливою, навіть необхідною для успіху демократичних політичних проєктів, країн, що прагнуть бути як вільними, так і успішними в економічному та безпековому вимірах. Потрібно погодитися із зауваженням Ч. Тейлора: “суспільства, які ми прагнемо створити – вільні, демократичні та такі, що прагнуть до рівності – вимагають сильної ідентифікації з боку своїх громадян. У громадянсько-гуманістичній традиції завжди відзначалося, що вільні суспільства, що спираються на стихійну підтримку своїх членів, потребують сильного почуття прив'язаності, яке Монтеस्कє називав *vertu*” [29]. За визначенням політолога, “громадянська демократія може працювати лише у тому випадку, якщо більшість її членів переконана у тому, що їхня політична спільнота – це важлива спільна справа, і вважає свою участь у ньому необхідною для збереження демократії. Це означає не лише відданість спільному проєкту, але й усвідомлення особливого зв'язку з людьми, що беруть участь у цьому проєкті” [30].

У процесі взаємодії між владою та суспільством його вихідним моментом є легітимність влади в очах громадян. Сприйняття громадянами державної влади як легітимної є певною мірою пов'язаним із процесом ствердження національної ідентичності у її державно-політичному вимірі. За визначенням Ю. Рубана, національна ідентичність “...означає згоду спільноти – політії підкорятися певним чином сформованій владі відповідно до певних практик примусу” [31].

Для такого суспільства, як українське, у якому майнова диференціація сполучається із дуже значними мовно-культурними, етнічними, релігійними відмінностями, що корелюються із відмінностями регіональними, легітимність влади набуває особливого значення. Свідченням цього є, зокрема, драматичний досвід Революції Гідності, у ході якої способи дій тодішньої центральної влади та обраний президентом В. Януковичем зовнішньополітичний курс призвели, попри формальну законність, до її критичної делегітимізації в очах більшості суспільства.

Саме демократичні процедури у плюралістичному суспільстві стають базисом легітимності влади. Передумовою цього є наявність у політичній культурі здатності розділяти поняття “ворог” та “опонент”. Взаємини із “ворогом” передбачають лише конфлікт та намагання його підпорядкувати або знищити. Натомість, існування “опонента” сприймається як законне, а його відмінна позиція як така, яку можна толерувати [32]. Нормальна політична боротьба у демократіях у своїй основі є змаганням між опонентами, боротьбою між відмінними інтересами, ідеологічними та ціннісними системами, яка ведеться: по-перше, відповідно до чітко визначених процедур; по-друге, не спрямована на повне усунення суперника з політичного процесу (хоча на сьогодні, як видається, подекуди рівень напруги у такій боротьбі як у старих, так і у порівняно нових демократіях підводить їх до небезпечної межі). За визначенням Ю. Рубана, “... демократія не лише дає можливість сторонам конфлікту проявити свої позиції, але й здатна сформувати механізми лояльності громадянина до держави навіть у ситуації, коли його погляди чи інтереси не враховуються при прийнятті рішення, тобто коли владою якоюсь мірою заперечується його особиста ідентичність” [33].

При цьому, вочевидь, має значення рівень такого заперечення. Мажоритарна складова ліберальної демократії певною мірою суперечить її процедурній складовій та може бути загрозою правам меншості, тобто тих соціальних груп, чий статус та інтереси виявилися відмінними від статусу більшості (можливо й ситуативної та також внутрішньо неоднорідної). Тому саме реальні гарантії прав меншості визначають прийнятну міру обмеження її участі у прийнятті рішень. Як зазначив Ю. Рубан, “джерелом стабільності держави-нації є згода особистості на “їх” владу, якщо вона здійснюється в межах певних практик (чесність виборів, гарантія особистих прав, верховенство права тощо)” [34]. Порушення прийнятної та визначеної правовими нормами міри обмеження потенційно здатне призвести до руйнування цілої політичної системи через перехід до насильницьких форм боротьби, або ж означатиме встановлення авторитарного режиму.

Центральним елементом демократичної легітимізації влади є вибори. Вибори є однією з найважливіших складових комунікації влади та суспільства і у такому аспекті постають по суті чинником формування національної ідентичності [35]. У ході електорального процесу численні групові та

індивідуальні ідентичності, що існують у суспільстві, у певний спосіб виявляють себе у публічному просторі, у відкритому та визначеному певними правилами суперництва з іншими. За визначенням Ю. Рубана, “процес демократичних виборів заохочує артикуляцію ідентичностей, формування лексичних практик її представлення і відповідної модифікації владного дискурсу” [36]. При цьому особливе значення мають вибори на загальнонаціональному рівні [37].

Сама ця відкрита артикуляція ідентичностей є потенційно кроком до загальносуспільного діалогу щодо спільних цінностей – спільної ідентичності, яка має єднати гетерогенні у культурному вимірі політичні спільноти. Водночас, вочевидь, вона сама по собі таким діалогом не є, бо апріорно відмінні позиції артикулюються для конкурентних цілей. Принципово важливою є у цьому контексті та обставина, що політична конкуренція за ліберально-демократичного режиму ведеться у системі координат, у якій, як зазначалося вище, у нормі політичний суперник є “опонентом”, а не “ворогом”.

Потенціал виборів як форми суспільного діалогу різною мірою виявляє себе, залежно від форми правління та місця, яке посідають у владній системі відмінні політичні інститути. На нашу думку, насамперед ця “діалогічна” складова властива парламентським виборам, на яких, навіть і у парламентських республіках, підсумковий політичний “трофей” може бути хоча б частково поділений між різними силами – партіями-членами коаліційної більшості, через створення “великих коаліцій”, через участь меншості у роботі парламентських інституцій тощо, у такий спосіб дещо балансує відмінні інтереси.

Що ж стосується загальнонаціональних президентських виборів, то на них, вочевидь, з огляду на неможливість неоднозначного, “розмитого” результату, домінує конкурентна складова електорального процесу. Тому, як зазначав Ю. Рубан, “... в розділених суспільствах обрання президентом особи з виразною ідентичністю однієї з груп створює ризики для цілісності національної ідентичності і, відповідно, для демократії і стабільності в державі” [38].

Спільна національна ідея/ідеологія та демократичні засади політичного співжиття є на сьогодні в Україні взаємопов’язаними чинниками, оскільки саме формування спільної ідентичності через діалог, через інтеграцію цінностей прав людини, політичних та громадянських свобод до цілої багатовимірної конструкції національної ідентичності сприятиме консолідації суспільства. Сприйняття громадянами держави як інституту, що у своїй діяльності враховує їхні інтереси та цінності, більший рівень громадянської участі у прийнятті та реалізації рішень, означатимуть, зрештою, більшу ефективність демократичного урядування, відтак сприятимуть соціально-економічному прогресу та стабільності цілої суспільно-політичної системи.

За визначенням М. Степико, “основою для консолідації суспільства та значимим ідеологічним складником формування загальноукраїнської ідентичності” може бути лише “демократичний націоналізм” [39]. Це вимагає розвитку громадянського суспільства, яке “слугуватиме природною протипагою

і суб'єктом контролю державної етнополітики”, узгоджуючи логіку націєтворення, державотворення та розвитку демократії [40].

Такий підхід, на нашу думку, виявляється за своєю сутністю суголосним із культурною політикою, актуальною для гетерогенних у культурному вимірі суспільств, що базується на принципах, відомих як “інтеркультуралізм”. На відміну від політики “мультикультуралізму”, що, як видається, зазнала невдачі у багатьох європейських країнах, інтеркультуралізм спрямований на пошук балансу між збереженням особливостей певних меншин та спільними інтересами громадян держави як єдиної консолідованої спільноти [41]. Відкидаючи асиміляцію, інтеркультуралізм натомість прагне уникнути культурної, а як наслідок часто і політичної, фрагментації суспільства, його перетворення на механічний набір малосумісних компонентів. Він “припускає наявність спільних інтересів у громадян країни, що об'єднуються загальною громадянською відповідальністю за свою країну” [42]. Практичні заходи з реалізації такої політики “передбачають утвердження первинної цінності й значимості міжкультурної взаємодії і діалогу, що розглядаються як джерело культурного багатоманіття, спільних інтересів і спільної культури” [43]. Сприяння інтеграції меншин у громадський та політичний простір єдиної держави сприяє формуванню спільної громадянської ідентичності у людей із відмінними (але, водночас, такими, що жодною мірою не є ізольованими одна від одної) культурними ідентичностями.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Після здобуття незалежності в Україні демократичні засади політичного життя швидко стали константою політичних процесів, реальною, попри глибинну корупцію та формування олігархічної економіки, основою правил політичних змагань. Саме новітні демократичні інституції надали значні можливості для розвитку, пропагування та поширення української культури та мови. З іншого боку, вони певною мірою стали й перешкодою для просування за певні межі політики українізації у регіонах країни, у яких на початку 90-х рр. XX ст. виразно домінувала російська мова та, водночас, ворожі демократії політичні сили користувалися підтримкою значної кількості їхніх мешканців.

Революція Гідності та зумовлена нею російська агресія, а також тимчасові територіальні втрати України, зумовили значні зміни у вітчизняному електоральному просторі, у мовно-культурних перевагах громадян, сприяли відносному посиленню проукраїнської та проєвропейської орієнтації виборців. Водночас ціннісно-культурні відмінності між регіонами країни, що й надалі залишаються значними, виявляючи себе у політичних процесах, чинять радше деконсолідуючий вплив на українське суспільство. Завдання формування образу національної ідентичності, здатної інтегрувати у себе, навколо українського ядра, здобутки та інтереси різних етнічних, мовно-культурних меншин, політично об'єднаних кордонами Української держави, зберігає свою актуальність.

У такому контексті демократичні інститути та цінності, розвинена демократична політична культура, формуючи основу для конструктивної

публічної артикуляції відмінних поглядів та інтересів, мають потенціал сприяти ефективнішій владно-суспільній та міжгруповій комунікації, зменшенню рівня конфліктності у суспільстві, почуття відчуження між владою та певними групами громадян.

Список використаної літератури

1. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
2. Розумний М. М. Виклики національного самовизначення : монографія. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2016. 196 с.
3. Підбережник Н. П. Виклики та загрози у сфері етнополітичних відносин в Україні на сучасному етапі // Вісник НАДУ при Президентові України. 2018. № 2. С. 68—75. (Серія “Державне управління”).
4. Кравченко Д. Національна ідентичність українців: соціокультурний вимір // Versus. 2015. № 1(5). С. 99—105.
5. Шапаренко О. В. Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2015. Вип. 20. С. 92—99. (Серія “Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки”).
6. Колодій А. Соціетальна культура як чинник національної консолідації. URL : <https://political-studies.com/?p=94> (дата звернення: 03.07.2020).
7. Політико-правові механізми формування національної ідентичності населення Донбасу : наук. зап. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ, 2015. 116 с.
8. Korostelina K. Ukraine after 20 Years of Independence: Models of Development, Narratives of National Identity and Crisis of Legitimacy of Power. Virginia : [Georg Mason University], 2013. P. 7—9.
9. Kuzio T. Competing National Identities and Democratization in Ukraine. The Fifth and Sixth Cycles in Post-Soviet Ukrainian History // Acta Slavica Japonica. 2015. T. 33. P. 27—46.
10. Рубан Ю. Демократія та національна ідентичність як комунікація влади і суспільства // Вісник НАДУ. 2010. № 4 (25). С. 183—190.
11. Рубан Ю. Сучасна демократія і національна ідентичність: нерозривність конструювання // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 96 (Ч. I). 2011. С. 140—142.
12. Korostelina K. Ukraine after 20 Years... P. 7.
13. Ibid. P. 7.
14. Ibid. P. 8.
15. Ibid. P. 8.
16. Ibid. P. 8.
17. Ibid. P. 9.
18. Ibid. P. 9.
19. Ibid. P. 9.
20. Ibid. P. 7.
21. Кравченко Д. Національна ідентичність українців... С. 101.
22. Там само. С. 101.

23. Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи : інформ.-аналіт. матер. до фах. дискус. (16 грудня 2016 р.). Київ : Центр Разумкова, 2016. С. 4.
24. Там само. С. 5.
25. Там само. С. 10.
26. Там само. С. 12.
27. Рубан Ю. Сучасна демократія... С. 142.
28. Там само. С. 141.
29. Тэйлор Ч. Почему демократия нуждается в патриотизме // Логос. 2006. № 2 (53). С. 130.
30. Там же. С. 130.
31. Рубан Ю. Демократія та національна ідентичність... С. 185.
32. Там само. С. 185, 186.
33. Там само. С. 185.
34. Там само. С. 188.
35. Там само. С. 188.
36. Там само. С. 188.
37. Там само. С. 188.
38. Там само. С. 189.
39. Степико М. Українська ідентичність: феномен... С. 47.
40. Там само.
41. Халілова-Чуваєва Ю., Бубнов І. Європейська політика мультикультуралізму і криза національної ідентичності: політичний аспект // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. 2013. № 2 (58). С. 66—77.
42. Політико-правові механізми формування... С. 77.
43. Там само. С. 77.

Статтю подано: 20.01.2021

Статтю схвалено: 25.02.2021

Moroz Oleksiy Jurijovych

Associate Professor, PhD in Political Science, Associate Professor of the Department of European Integration and Law of the Lviv Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine
ORCID: 0000-0001-7946-426X
e-mail: olexmoroz@ukr.net

Kotkevych Vasyl Ivanovych

PhD student, Lviv Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine
ORCID: 0000-0001-9489-3660
e-mail: vaskot@i.ua

THE ROLE OF REPRESENTATIVE DEMOCRACY IN CURRENT PROCESSES OF FORMATION OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY

Problem setting. National identity is a multidimensional, complex phenomenon in which political and cultural (ethnic) factors combine and interact in some way. The question

of their relationship, interaction and share in the formation of national communities has been the subject of long-standing debate. In Ukraine in a wide public space the ethnic paradigm of the nation dominates, according to which the phenomenon of the nation is maximally identified with the ethnos politically organized in its state. In academic circles, there is a much more complex vision of the essence of the nation. However, in the context of the problem of further development of Ukrainian national identity and national consolidation of Ukrainians, many authors focus primarily on the importance of the cultural factor. But, the importance of political factors of national consolidation is markedly underestimated. In particular, the question of the role of institutions of representative democracy and democratic political culture in the process of strengthening the current Ukrainian national identity, the difficulties and opportunities associated with them, is on the margins.

Recent research and publications analysis. In Ukraine, a wide range of different aspects of the formation of modern Ukrainian national identity has been the subject of coverage in the monographs of M. Stepyko, M. Rozumny, articles by N. Pidberezhnyk, D. Kravchenko, O. Shaparenko, and other researchers. In the context of the analysis of the problem of national consolidation of Ukraine, A. Kolodiy presented her vision of the essence of the phenomenon of nation and national identity. In the collective monograph of scientists of the Institute of State and Law named after V. Koretsky presents an analysis of the specifics of the identity of the population of certain regions of Ukraine, proposals for effective mechanisms for its integration into the Ukrainian common national identity. Distinctive narratives of national identity that exist in Ukraine have been the subject of research by American political scientist K. Korostelina. British / Ukrainian researcher T. Kuzio addressed the problem of the interaction of different identity options and democratization processes in Ukraine in the post-Soviet period. In their reflections, these authors offered, in particular, the different visions of the share of political, ethnic and cultural components of national identity, the dynamics of their interaction in the process of national formation of modern Ukraine. Of particular note are the publications of Yu. Ruban, who pointed out, also in the Ukrainian context, the close interdependence between democratic institutions and national identity.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. The relationship between the processes of formation of modern Ukrainian national identity and democratic values as its important and necessary component, democratic institutions, in particular, electoral and potential ways of national consolidation of Ukrainian citizens, needs to be studied in more detail.

The purpose of the article is to determine the place and role of institutions of representative democracy in the processes of formation of Ukrainian national identity, in particular, taking into account current political changes, identifying related challenges and opportunities.

Paper main body. For almost three decades of Ukraine's independent state existence, its political development has taken place within the framework of democratic political institutions and has been carried out through the mechanisms of representative democracy. In the process of state/national development of Ukraine, the formation of its current national identity, the basic institutional components of democratic political procedures have proved to be a mandatory and permanent factor.

In the process of interaction between the government and society, its starting point is the legitimation of power in the eyes of citizens. Citizens' perception of state power as legitimate appears to be in some way connected with the process of asserting national

identity in its political dimension. It is democratic procedures in a pluralistic society that become the basis of the legitimacy of power.

The central element of the democratic legitimization of power and one of the most important components of communication between government and society is elections, which in this aspect are essentially a factor in the formation of national identity. In the course of the electoral process, numerous group and individual identities that exist in society, in a certain way, manifest themselves in public space, in open and defined by certain rules rivalry with others.

The common national idea / ideology and democratic principles of political coexistence are interrelated factors, because the formation of a common identity through dialogue, through the integration of human rights, political and civil liberties into the whole multidimensional construction of national identity can be a factor in consolidating society. Encouraging the integration of linguistic, ethnic and other minorities into the social and political space of a single state on the basis of interculturalism will thus contribute to the formation of a common civic identity in people with different (but at the same time in no way isolated from each other) cultural identities.

Citizens' perceptions of the state as an institution that takes into account their interests and values, a greater level of civic participation in decision-making and implementation will ultimately mean greater efficiency of democratic governance, thus contributing to socio-economic progress and stability of the entire socio-political system.

Conclusions of the research and prospects for further studies. The task of forming an image of national identity capable of integrating around itself, around the Ukrainian core, the achievements and values of various ethnic, linguistic and cultural minorities, politically united by the borders of the Ukrainian state, remains relevant. In this context, democratic institutions and values, forming the basis for constructive public articulation of different points of view and interests, have the potential to promote more effective government and intergroup communication, reduce conflict in society, feelings of alienation between government and certain groups.

Further prospects for research in this area are a more detailed analysis of the relationship between the democratic mechanisms of public communication and the peculiarities of the formation of the current Ukrainian national identity and national consolidation. In particular, in this context, the appropriate influence of the specifics of electoral procedures and processes, different forms of government needs to be considered separately.

Key words: national identity; legitimization of power; representative democracy; elections; communication between authorities and society.

References

1. Stepyko, M. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia*. Kyiv: NISD. 336 p. [in Ukrainian].
2. Rozumnyi, M. M. (2016). *Vyklyky natsionalnoho samovyznachennia*. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. 196 p. [in Ukrainian].
3. Pidberezhnyk, N. P. (2018). Vykyky ta zahrozy u sferi etnopolitychnykh vidnosyn v Ukraini na suchasnomu etapi. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy*, № 2, pp. 68-75 [in Ukrainian].
4. Kravchenko, D. (2015). Natsionalna identychnist ukrainsiv: sotsiokulturnyi vymir. *Versus*, № 1(5), pp. 99-105 [in Ukrainian].

5. Shaparenko, O. V. (2015). Natsionalna identychnist yak chynnyk formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, Issue 20, pp. 92-99 [in Ukrainian].
6. Kolodii, A. (2020). *Sotsiialna kultura yak chynnyk natsionalnoi konsolidatsii*. URL : [https:// political-studies.com/?p=94](https://political-studies.com/?p=94) [in Ukrainian].
7. *Polityko-pravovi mekhanizmy formuvannia natsionalnoi identychnosti naseleennia Donbasu*. (2015). Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NANU. 116 p. [in Ukrainian].
8. Korostelina, K. (2013). *Ukraine after 20 Years of Independence: Models of Development, Narratives of National Identity and Crisis of Legitimacy of Power*. Virginia: Georg Mason University. pp. 7-9 [in Ukrainian].
9. Kuzio, T. (2015). Competing National Identities and Democratization in Ukraine. The Fifth and Sixth Cycles in Post-Soviet Ukrainian History. *Acta Slavica Japonica*, Vol. 33, pp. 27-46 [in Ukrainian].
10. Ruban, Yu. (2010). Demokratii ta natsionalna identychnist yak komunikatsiia vlady i suspilstva. *Visnyk NAPA*, № 4 (25), pp. 183-190 [in Ukrainian].
11. Ruban, Yu. (2011). Suchasna demokratiia i natsionalna identychnist: nerozryvnist konstruiuvannia. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, Issue 96, pp. 140-142 [in Ukrainian].
12. Korostelina, K. (2013). *Ukraine after 20 Years...* pp. 7.
13. Ibid. pp. 7.
14. Ibid. pp. 8.
15. Ibid. pp. 8.
16. Ibid. pp. 8.
17. Ibid. pp. 9.
18. Ibid. pp. 9.
19. Ibid. pp. 9.
20. Ibid. pp. 7.
21. Kravchenko, D. (2015). Natsionalna identychnist ukraintsiv... pp. 101.
22. Ibid. pp. 101.
23. *Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva: shliakhy, vyklyky, perspektyvy*. (2016). Kyiv: Tsentrazumkova. pp. 4 [in Ukrainian].
24. Ibid. pp. 5.
25. Ibid. pp. 10.
26. Ibid. pp. 12.
27. Ruban, Yu. H. (2011). Suchasna demokratiia... pp. 142.
28. Ibid. pp. 141.
29. Tailor, Ch. (2006). Pochemu demokratyia nuzhdaetsia v patryotyzme. *Lohos*, № 2 (53), pp. 130 [in Russian].
30. Ibid. pp. 130.
31. Ruban, Yu. (2010). Demokratii ta natsionalna identychnist... pp. 185.
32. Ibid. pp. 185, 186.
33. Ibid. pp. 185.
34. Ibid. pp. 188.
35. Ibid. pp. 188.
36. Ibid. pp. 188.

37. Ibid. pp. 188.

38. Ibid. pp. 189.

39. Stepyko, M. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen...* pp. 47.

40. Ibid. pp. 47.

41. Khalilova-Chuvaieva, Yu., Bubnov, I. (2013). Yevropeiska polityka multykulturalizmu i kryza natsionalnoi identychnosti: politychnyi aspekt. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivlia im. M. Tuhana-Baranovskoho*, № 2 (58), pp. 66-77 [in Ukrainian].

42. *Polityko-pravovi mekhanizmy formuvannia...* pp. 77.

43. Ibid. pp. 77.

Paper submitted: 20.01.2021

Paper accepted: 25.02.2021

Цитування: Мороз О. Ю., Коткевич В. І. Роль представницької демократії у сучасних процесах формування української національної ідентичності // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 1(66) : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2021. С. 111—126. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.66.2021.233463>).

Citation: Moroz, O. Yu., Kotkevych, V. I. (2021). Rol predstavnytskoi demokratii u suchasnykh protsesakh formuvannia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti. *Efficiency of Public Administration*, Issue 1(66), pp. 111-126. (DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.66.2021.233463>).